

2. Η μεταβατική εποχή: Οι έριδες για το ζήτημα των εικόνων

Λέξεις-κλειδιά της ενότητας

Εικονομαχία, ανεικονικές αντιλήψεις, εικονομάχοι, εικονόφιλοι, Ιωάννης Δαμασκηνός, τιμητική προσκύνηση, αναστήλωση εικόνων, απαγόρευση παράστασης θείων προσώπων, καταστροφή έργων τέχνης.

α. Ορισμός, πρωτεργάτες και παράγοντες

Από τις αρχές του 8ου ως τα μέσα του 9ου αι. το Βυζάντιο συγκλονίστηκε από τη διαμάχη της **Εικονομαχίας**, πνευματικής κίνησης που συνδέθηκε στενά με το ακόλουθο ερώτημα: Είναι σύμφωνη με τις παραδόσεις της Ορθοδοξίας ή όχι η λατρεία των εικόνων;

Πρωτεργάτες της **εικονομαχικής κίνησης** υπήρξαν οι αυτοκράτορες Λέων Γ' (717-741) και Κωνσταντίνος Ε' (741-775). Ο Λέων, ο οποίος καταγόταν από την Γερμανία της Β. Συρίας, και ο γιος του φαίνεται ότι είχαν επηρεαστεί από τις **ανεικονικές** (αντίθετες στη λατρεία των εικόνων) **αντιλήψεις** της ιουδαϊκής και της ισλαμικής θρησκείας και γι' αυτό απέρριπταν τη λατρεία των εικόνων ως εκδήλωση ειδωλολατρική.

Επιχειρήματα των εικονομάχων

Οι εικόνες αναπληρώνουν τα είδωλα και άρα αυτοί που τις προσκυνούν είναι ειδωλολάτρες [...]. Όμως δεν πρέπει να προσκυνούμε κατασκευάσματα των ανθρώπινων χειρών και κάθε είδους ομοίωμα [...]. Πληροφόρησέ με ποιος μας κληροδότησε αυτή την παράδοση, δηλαδή να σεβόμαστε και να προσκυνούμε κατασκευάσματα χειρών, ενώ ο Θεός απαγορεύει την προσκύνηση, και εγώ θα συμφωνήσω ότι αυτό είναι νόμος του Θεού.

Από επιστολή του Λέοντος Γ' στον πάπα Γρηγόριο Β', *Travaux et mémoires* 3 (1968) 279.

Οι ανεικονικές αντιλήψεις ήταν πολύ διαδεδομένες στους αγρότες της γειτονικής με το Ισλάμ Μ. Ασίας, που σήκωναν το κύριο βάρος της άμυνας κατά των Αράβων. Οι Ίσαυροι είχαν κάθε λόγο να ευνοήσουν τους πληθυσμούς αυτούς.

Άλλοι παράγοντες που οδήγησαν στην απαγόρευση των εικόνων ήταν πιθανώς οι **δαισιδαιμονίες** και οι **υπερβολές**, που είχαν εκδηλωθεί γύρω από τη λατρεία των εικόνων, η επιθυμία των Ισαύρων να **περιορίσουν την επιρροή των μοναχών** και η ιδέα ότι οι επιτυχίες των εχθρών του Βυζαντίου, προέρχονταν από τη **δίκαιη οργή του Θεού** για ό,τι συνέβαινε στο χώρο της λατρείας.

β. Φάσεις

Η **πρώτη φάση** της Εικονομαχίας (726-787) άρχισε με την απομάκρυνση της εικόνας του Χριστού από την Χαλκή Πύλη της Πόλης, πράξη που προκάλεσε τις δια-

Επιχειρήματα των εικονολατρών

Εφόσον προσκυνώ και σεβόμαι το σταυρό και τη λόγχη, τον κάλαμο και τον σπόγγο, με τα οποία οι θεοκτόνοι Ιουδαίοι προσέβαλαν και σκότωσαν τον Κύριό μου, γιατί όλα αυτά στάθηκαν όργανα του έργου της σωτηρίας των ανθρώπων, πώς να μην προσκυνήσω και τις εικόνες που κατασκευάζουν οι πιστοί με αγαθή προαίρεση και με σκοπό τη δοξολογία και την ανάμνηση των παθημάτων του Χριστού; Και εφόσον προσκυνώ την εικόνα του σταυρού που κατασκευάζεται από οποιοδήποτε υλικό, πώς να μην προσκυνήσω την εικόνα του Χριστού που κατέστησε σωτήριο τον σταυρό; Ότι δεν προσκυνώ την ύλη είναι φανερό, διότι, αν καταστραφεί το εκτύπωμα ενός σταυρού που είναι κατασκευασμένος από ξύλο, παραδίδω το ξύλο στη φωτιά. Το ίδιο συμβαίνει και με το ξύλο των εικονισμάτων, όταν αυτά καταστραφούν.

Ιωάννης Δαμασκηνός, *Περί εικόνων, Λόγος δεύτερος*, κεφ. 19, Migne, *Patrologia Graeca*, τ. 94, στήλη 1305.

μαρτυρίες του λαού της πρωτεύουσας. Το πρώτο αυτοκρατορικό διάταγμα κατά της λατρείας των εικόνων δημοσιεύτηκε το 730. Οι **εικονόφιλοι**, όπως ονομάστηκαν οι οπαδοί των εικόνων, τιμωρήθηκαν με εξορίες, φυλακίσεις και δημεύσεις περιουσιών.

Την υπόθεση των εικονολατρών υπερασπίστηκε θεωρητικά ο μεγαλύτερος θεολόγος της εποχής του, ο Ιωάννης Δαμασκηνός, που έζησε στην επικράτεια του αραβικού Χαλιφάτου και πέθανε γύρω στα 750.

Η ένταση της διαμάχης των δύο παρατάξεων κορυφώθηκε επί Κωνσταντίνου Ε', που εξαπέλυσε εκστρατεία τρομοκράτησης των μοναχών και καταστροφής των μονών που ήταν προπύργια εικονολατρίας.

Η πρώτη φάση τερματίστηκε με την **Ζ' Οικουμενική Σύνοδο** (787). Η σύνοδος αυτή, η οποία συγκλήθηκε με πρωτοβουλία της αυτοκράτειρας Ειρήνης της Αθηναίας (780-802), αποκατέστησε πανηγυρικά τις εικόνες, δευκρινίζοντας ότι στις εικόνες απονέμεται μόνο **τιμητική προσκύνηση**.

Η **δεύτερη φάση** (815-843), η οποία δεν είχε τη διάρκεια ούτε και την ένταση της πρώτης εγκαινιάστηκε από τον Λέοντα Ε' τον Αρμένιο. Αυτός απέδωσε στην εικονολατρία τις ήττες των Βυζαντινών στα πεδία των μαχών.

Και αυτή η φάση τερματίστηκε από μια αυτοκράτειρα, αυτή τη φορά από την αυγούστα Θεοδώρα, μητέρα του ανήλικου Μιχαήλ Γ'. Η **σύνοδος του 843** προχώρησε στην οριστική και πανηγυρική **αποκατάσταση και αναστήλωση των εικόνων**.

δ. Σημασία της ήττας των εικονοκλαστών

Η αποκατάσταση των εικόνων θεωρείται ως **νίκη της ελληνικής πνευματικής παράδοσης** που ευνοούσε την απόδοση της θείας μορφής πάνω στην ανει-

Εικονομάχοι καλύπτουν την εικόνα του Χριστού με ασβέστη. Ψαλτήρι Χλουινόφ (περί το 830). Μόσχα, Ιστορικό Μουσείο.

κονική ασιατική παράδοση. Η αναστήλωση των εικόνων **τερμάτισε τις θρησκευτικές διαμάχες** και εγκαινίασε περίοδο **γόνιμης συνεργασίας** του κράτους με την εκκλησία, που αφοσιώθηκε στο ιεραποστολικό της έργο. Τα μοναστήρια άρχισαν να πολλαπλασιάζονται και να πλουτίζουν. Παράλληλα όμως περιορίστηκαν και οι υπερβολές στη λατρεία των εικόνων και των λειψάνων.

ε. Συνέπειες της εικονομαχίας

Η Εικονομαχία δίδαξε τον βυζαντινό λαό και είχε ολέθριες συνέπειες στους τομείς της **εξωτερικής πολιτικής** και του **πολιτισμού**. Η **Εκκλησία της Ρώμης** δυσαρεστημένη από τους εικονομάχους αυτοκράτορες, "γύρισε την πλάτη" στο Βυζάντιο, **απομακρύνθηκε** από αυτό και αναζήτησε στήριξη στους ηγεμόνες των Φράγκων, αναδυόμενη τότε πολιτική δύναμη της Δυτικής Ευρώπης.

Στη διάρκεια της εικονομαχίας **απαγορεύτηκε η παράσταση θείων προσώπων** στους τοίχους των εκκλη-

Απόψεις Λέοντος Ε' για την εικονολατρία

Γιατί οι Χριστιανοί παθαίνουν ήπτες από τους εθνικούς; Επειδή λατρεύονται οι εικόνες [...]. Γι' αυτό σκοπεύω να τις καταστρέψω. [...] Οι αυτοκράτορες που δέχτηκαν και λάτρεψαν τις εικόνες πέθαναν στην εξορία ή στη μάχη. Αυτοί όμως που δεν τις λάτρεψαν πέθαναν στο κρεβάτι τους και τάφηκαν με τιμές στους αυτοκρατορικούς τάφους κοντά στο ναό των Αγ. Αποστόλων. Εγώ επιθυμώ να μιμηθώ τη δεύτερη κατηγορία και να τις καταστρέψω, για να μακρομερεύσω και εγώ και ο γιος μου και η δυναστεία μας να βασιλεύσει ως την 4η και 5η γενιά.

Scriptor incertus de Leone Bardae filio, έκδ. I. Bekker, Bonn 1842, 349.

σιών και η ανάρτηση εικόνων και διατάχθηκε η **καταστροφή** τους. Πολλά έργα τέχνης καταστράφηκαν τότε και οι εκκλησίες διακοσμήθηκαν με ζώα, φυτά και διακοσμητικά μοτίβα. Συγχρόνως υποχώρησε η ενασχόληση με τα γράμματα, ενώ, μετά τη νίκη των εικόνων, κατάστράφηκαν πολλά σημαντικά κείμενα των εικονομάχων.

Στυλιζαρισμένα εικονομαχικά μοτίβα από εκκλησία της Καππαδοκίας,

Ερωτήσεις

1. Ποια ήταν τα κυριότερα επιχειρήματα των εικονομάχων και των εικονολατρών, σύμφωνα με τα δύο κείμενα;
2. Ποιους λόγους επικαλείται ο Λέων Ε', σύμφωνα με το παράθεμα, για να επαναφέρει σε ισχύ την Εικονομαχία;
3. Ποιοι παράγοντες επηρέασαν τους Ισαύρους για να εισηγηθούν την Εικονομαχία;
4. Να επισημάνεις τις συνέπειες της Εικονομαχίας στους τομείς της εξωτερικής πολιτικής και της τέχνης.

